

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Допускається до захисту:

Завідувач кафедри публічного управління,
адміністрування та міжнародної економіки

назва кафедри

професор Т.В. Сокольська

підпис, вчене звання, ініціали, прізвище

«20» листопада 2023 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І
ТУРИЗМУ БІЛОЦЕРКІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ)

Виконала: Кролівець Наталія Федорівна

прізвище, ім'я, по батькові

підпис

Керівник: доцент Панасюк Вікторія Іллівна

вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові

підпис

Рецензент: доцент Гаврик Олеся Юріївна

вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові

підпис

Я, Кролівець Наталія Федорівна, засвідчую, що кваліфікаційну роботу виконано з дотриманням принципів академічної доброчесності.

Біла Церква - 2023

РЕФЕРАТ

Кролівець Наталія Федорівна «Публічне управління у сфері політики національної пам'яті (за матеріалами Управління культури і туризму Білоцерківської міської ради)».

В роботі досліджено, що реалізація політики пам'яті є об'єктом впливу з боку держави та громадянського суспільства. Метою роботи є розкриття особливостей інституту національної пам'яті, а також визначення інституційних механізмів реалізації політики пам'яті та виявлення особливостей та перспектив публічного управління у сфері політики пам'яті в Україні.

Виявлено проблему загрози існуванню української державності, з іншого – в результаті усвідомлення об'єктивної потреби формування громадянської активності та соціальної єдності як основи демократичного розвитку держави. Як засіб впливу пам'ять становить інструмент патріотичної мобілізації, протистояння російській пропаганді, подолання радянських стереотипів суспільної свідомості. Крім того, вона є важливим ресурсом для легітимації європейського демократичного курсу України.

Практична значущість результатів дослідження полягає у припущенні, що ефективність публічного управління у сфері політики пам'яті в подальшому залежатиме від того чи збережеться сьогоднішній вектор загальнодержавної зовнішньої політики і як його похідна розвиток українського інформаційного простору, особливо в сегменті протидії ворожим інформаційним впливам.

Розроблено рекомендації щодо формування громадянської активності та соціальної єдності як основи демократичного розвитку держави та формуванні дієвих механізмів публічного управління у сфері політики пам'яті як інструменту патріотичної мобілізації, протистояння російській пропаганді, подолання радянських стереотипів суспільної свідомості, важливого ресурсу для легітимації європейського демократичного курсу України.

Кваліфікаційна робота магістра містить 93 сторінки, 5 рисунків, список використаних джерел із 101 найменування.

Ключові слова: політика пам'яті, політики національної пам'яті, публічне управління, модель державної політики пам'яті, національна безпека.

ANNOTATION

Krolivets Nataliya Fedorivna "Public administration in the field of national memory policy (based on the materials of the Department of Culture and Tourism of the Bila Tserkva City Council).

The basic concepts of the work examines are the implementation of the memory policy is an object of influence by the state and civil society. The purpose of the work is to reveal the features of the institute of national memory, as well as to determine the institutional mechanisms for the implementation of the memory policy and to identify the features and perspectives of public management in the field of memory policy in Ukraine.

The problem of the threat to the existence of Ukrainian statehood was revealed, on the other hand, as a result of the awareness of the objective need for the formation of civic activity and social unity as the basis of the democratic development of the state. As a means of influence, memory is a tool of patriotic mobilization, resistance to Russian propaganda, overcoming Soviet stereotypes of public consciousness. In addition, it is an important resource for legitimizing Ukraine's European democratic course.

The practical significance of the research results lies in the assumption that the effectiveness of public administration in the field of memory policy will in the future depend on whether the current vector of state-wide foreign policy will be preserved and as a derivative of it the development of the Ukrainian information space, especially in the segment of countering hostile informational influences.

Recommendations have been developed for the formation of civic activity and social unity as the basis of the democratic development of the state and the formation of effective public management mechanisms in the field of memory politics as a tool for patriotic mobilization, opposition to Russian propaganda, overcoming Soviet stereotypes of public consciousness, an important resource for legitimizing the European democratic course of Ukraine.

The master's thesis contains 93 pages, 5 figures, a list of used sources with 101 titles.

Key words: memory policy, national memory policies, public administration, model of state memory policy, national security.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ.....	10
1.1. Історична доктрина та основні поняття політики пам'яті.....	10
1.2. Характерні риси публічного управління у сфері політики пам'яті та особливості її моделей	17
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ.....	24
2.1. Суб'єкти публічного управління в реалізації політики національної пам'яті	24
2.2. Сучасна практика управління у сфері політики національної пам'яті	36
2.3. Практика Управління культури і туризму Білоцерківської міської ради у реалізації політики національної пам'яті	47
Висновки до розділу 2.....	57
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ	58
3.1 Безпекова складова в реалізації політики пам'яті	58
3.2. Реформування політики пам'яті та зміна перспективних напрямів її публічного управління	64
Висновки до розділу 3	76
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична доповідь від громадськості у форматі Shadow Report «Реформа у сфері політики пам'яті: проміжні підсумки виконання «декомунізаційних законів». URL: http://www.cdvr.org.ua/sites/default/files/attached/shadow_decomunisation.pdf (дата звернення: 11.07.2023).
2. Бойко О.Д. Колективна пам'ять: природа, суть, структура. *Національна та історична пам'ять*. 2012. Вип. 3. С. 93–105.
3. Бабка В. Л. Міжетнічні відносини та державна політика пам'яті в Україні. *Мультикультуралізм як соціально-правове явище: виклики глобалізованого світу* / за заг. ред. А. М. Подоляки. Київ : ТОВ «Арт-технологія», 2015. С. 203-215.
4. Бабка В. Л. Політика пам'яті в перші роки незалежності України. *Гілея*. 2016. Вип. 110. С. 360-364.
5. Виклики і перспективи політики пам'яті. URL: <https://dif.org.ua/article/vikliki-i-perspektivi-politiki-pamyati> (дата звернення: 11.07.2023).
6. Бабка В. Л. Українська історична пам'ять під впливом інтеграційних факторів. *По той бік Дніпра: Вплив контраверсійних образів «іншого українця» на формування ментальних кордонів* / За заг. ред. М. О. Фролова. Запоріжжя: Інтер-М, 2015. С. 113-118.
7. Бабка В. Політика пам'яті: спроба теоретичного синтезу, моделі впровадження та роль у перехідному суспільстві. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. № 6 (74). С. 201-215.
8. Бойко О. Д. Війна символів – війна не символічна або «іконоборчий» рух доби перебудови. *Нова політика*. 2001. № 2. С. 43-47.
9. Бондар А. Політика пам'яті між революцією та війною. URL: <http://www.dw.com/uk/андрій-бондар-політика-пам'яті-між-революцією-та-війною/a-39104554> (дата звернення: 26.09.2023).
10. Валянюк О. Я. Суспільна пам'ять як вимір політичного розвитку (методична розробка до лекції). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2013. Вип. 10. С. 116.
11. В Польщі опубліковано книгу А. Р. Дюкова ««Dlaczego walczymy z Polakami»». Antypolski program OUN w kluczowych dokumentach». URL: <http://www.iriran.ru/?q=node/1673> (дата звернення: 23.06.2023).
12. В'ятрович В. Декомунізація і академічна дискусія. *Критика*. URL: <http://krytyka.com/ua/solutions/opinions/dekomunizatsiya-i-akademichna-dyskusiya> (дата звернення: 11.03.2023).
13. Валюшко І.О., Основні виклики і загрози в епоху інформаційних війн. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2016. Вип. 23 (2). С. 144.
14. Виклики і перспективи політики пам'яті. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/vikliki-i-perspektivi-politiki-pamyati> (дата звернення: 30.10.2023).
15. Волянюк О. До визначення поняття політики пам'яті в сучасній політології. *Нова парадигма*. 2009. Вип. 87. С. 120-128.

16. Волянчук О. Я. Громадські формування у галузі політики пам'яті сучасної України. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2009. № 3. С. 122-126.
17. Волянчук О. Я. Суспільна пам'ять і політика: Мистецтво можливого. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. 172 с.
18. Волянчук О. Я. Суспільна пам'ять як вимір політичного розвитку (методична розробка до лекції). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2013. Вип. 10. С. 116.
19. Ганжуров Ю. С. Законотворення як проекція майбутніх фреймів національної пам'яті. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 6. С. 55-68.
20. Гон М. Особливості формування української історичної пам'яті в час демократичного транзиту. *Філософія. Педагогіка. Суспільство: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету*. 2012. Вип. 2. С. 269-270.
21. Гриневич В. Расколота память: Вторая мировая война в историческом сознании украинского общества. *Неприкосновенный запас*. 2005. № 2–3 (40–41). URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/gri24.html> (дата звернення: 17.08.2023).
22. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності: статті та есе. Київ : Грані-Т, 2010. 232 с.
23. Грицак Я. Й. Життя, смерть та інші неприємності. Київ : Грані-Т, 2008. 232 с.
24. До Дня Незалежності УІНП та МКІП презентували проєкт «Діалоги про війну». URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/do-dnya-nezalezhnosti-uinp-ta-mkip-prezentuvaly-proyekt-dialogy-pro-viynu> (22.08.2023).
25. Закон України «Про внесення зміни до статті 7 Закону України «Про державні нагороди України». *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34. Ст. 1170.
26. Звіт Українського інституту національної пам'яті за 2021 рік. URL: <https://uinp.gov.ua/pro-institut/zvity/zvit-za-2021-rik> (дата звернення: 07.07.2023).
27. Зерній Ю. Державна політика пам'яті в Україні: Становлення та сучасний стан. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3. С. 41-51.
28. Інавгураційна промова Віктора Ющенка. *Український шлях*. 2005. 27 січня – 2 лютого. С. 2.
29. Киридон А. Пам'ять як подорож у минуле (теоретичний дискурс). *Гілея*. 2013. № 75. С. 131-133.
30. Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіакультури. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2009. Вип. URL: http://prima.franko.lviv.ua/faculty/jur/publications/visnyk32/Visnyk32_P2_03_Konyk_p_df (дата звернення: 06.09.2023).
32. Концептуальні засади державної політики пам'яті. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/269/>. (дата звернення: 05.09.2023).
33. Кривошея В. Моделі пам'яті і державна політика пам'яті. *Національна та історична пам'ять*. 2011. Вип. 1. С. 26-37.
34. Круглий стіл на тему: «Законодавство про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні: стан виконання». *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL:

http://rada.gov.ua/preview/anons_acred/149957.html (дата звернення: 11.07.2023).

35. Лунін С. «Антикомуністичні» закони 9 квітня: що варто було би переробити. *Критика*. URL: <http://krytyka.com/ua/solutions/opinions/zakony-9-kvitnya-shcho-varto-bulopererobyty> (дата звернення: 08.10.2023).

36. Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.

37. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів / кер. авт. кол. А. М. Киридон. Київ : ДП« НВЦ «Пріоритети», 2013. 436 с.

38. Ніколаєць Ю.О., Політика історичної пам'яті в Україні на початку XXI ст. *Політологічні студії*. 2011. Вип. 2. С. 197

39. Опалько Ю. В. Взаємодія громадських організацій з органами державної влади у реалізації державної політики пам'яті. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 3. С. 42-49.

40. Офіційний сайт Українського інституту національної пам'яті. URL: <http://www.memory.gov.ua/ua/> (дата звернення: 18.09.2023).

41. Пахоменко С. «Випробування» Донбасом: регіональний контекст політики історичної пам'яті. *Historians.in.ua*. URL: <http://historians.in.ua/index.php/doslidzhennya/649-serhii-pakhomenko-vyprobuvanniadonbasom-rehionalnyi-kontekst-polityky-istorychnoi-pamiati> (дата звернення: 16.07.2023).

42. Питання Українського інституту національної пам'яті : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 липня 2014 р. № 292. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/292-2014-%D0%BF> (дата звернення: 17.08.2023).

43. Питання Українського інституту національної пам'яті : Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1086/2010> (дата звернення: 18.10.2023).

44. Політичні проблеми сучасної України: аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 600 с.

45. Полтавець С. Політика пам'яті як аспект інформаційної безпеки: ефективність вітчизняної нормативної бази та здійснюваних заходів. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3529:politika-pam-yati-yak-aspekt-informatsijnoji-bezpeki-efektivnist-vitchiznyanoji-normativnoji-bazi-ta-zdijsnyuvanikh-zakhodiv&catid=81&Itemid=415 (дата звернення: 06.06.2023).

46. Про відзначення 350-річчя Переяславської козацької ради 1654 року : Указ Президента України від 13 березня 2002 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/238/2002> (дата звернення: 19.05.2023).

47. Про встановлення Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій : Указ Президента від 26 листопада 1998 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1310/98> (дата звернення: 19.05.2023).

48. Про День захисника України : Указ Президента України «від 14 жовтня 2014 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806/2014> (дата звернення: 06.08.2023).

49. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/317-19/> (дата звернення: 09.09.2023).

50. Про затвердження Положення про Український інститут національної пам'яті : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2011 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74-2011-%D0%BF> (дата звернення: 17.08.2023).

51. Про заходи у зв'язку з відзначенням 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників та 70-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років Указ Президента України від 24.03.2015 № 169/2015. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169/2015#n39> (дата звернення: 11.05.2023).

52. Про створення Інституту національної пам'яті : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2006 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/927-2006-%D0%BF> (дата звернення: 06.08.2023).

53. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років Закон України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/315-19> (дата звернення: 11.05.2023).

54. Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1684-14> (дата звернення: 11.07.2023).

55. Солдатенко В.Ф. Проблеми політики національної пам'яті та завдання її наукового забезпечення. Національна та історична пам'ять: Зб. наук. праць. 2011. Вип. 1. С. 56-63.

56. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. К.: НІСД. 2011. 381 с.

57. Расевич В. Ще раз про політику пам'яті. *Zaxid.net*. URL: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?shhe_raz_pro_politiku_pamyati&objectId=1097971 (дата звернення: 07.04.2023).

58. Нечитайло А. А. Націєтворення та національна пам'ять в епоху постмодерну та розбудови глобального інформаційного суспільства. Політологічний вісник: Зб. наук. пр. / За заг. ред. Ф. М. Кирилюка та М. І. Хилька. К.: ВАДЕКС. 2014. С. 65-78.

59. Рубан Ю. Про політику пам'яті. *Українська правда*. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2014/10/26/7042252> (дата звернення: 07.07.2023).

60. Руда О. Екс-чиновник Гордієнко, який звинувачує уряд Яценюка в корупції, заявив, що його переслідують. *Zaxid.net*. URL: http://zaxid.net/news/showNews.do?ekschinovnik_gordiyenko_yakiy_zvinuvachuye_ur_yad_yatsenyuka_v_koruptsiyi_zayaviv_shho_yogo_peresliduyut&objectId=134719 (дата звернення: 16.06.2023).

61. Рябчук М. Культура пам'яті і політика забуття. *Критика*. 2006. № 1–2. С. 18-21.

62. Яких змін зазнала політика історичної пам'яті? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30502604.html> (датазвернення: 11.07.2023).
63. Троян С. С. Українсько-польські відносини: архітектоніка соціальної пам'яті. *Література та культура Полісся*. 2011. Вип. 64: Сучасні теоретико-методологічні дослідження соціальної історії і культури Полісся та України. С. 303-312.
64. У Комітеті з питань правової політики та правосуддя відбувся «круглий стіл» на тему: «Законодавство про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні: стан виконання». *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/150914.html> (дата звернення: 09.09.2023).
65. УІНП запустив новий онлайн-ресурс «Архів усної історії». URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/uinp-zapustyv-novyuy-onlayn-resurs-arhiv-usnoyi-istoriyi> (дата звернення: 25.09.2023).
66. УІНП та МВС підписали меморандум про співпрацю задля збереження пам'яті про героїв війни. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/uinp-ta-mvs-pidpysaly-memorandum-pro-spivpracyu-zadlya-zberezhennya-pamyati-pro-geroyiv-viyny> (дата звернення: 14.09.2023).
67. Україна вшановує переможців. *Голос України*. 11 травня 1995. С. 3–5.
68. Українська історична дидактика: міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії) : зб. наук. ст. / за ред. М. Телус, Ю. Шаповал. Київ : Генеза, 2000. 368 с.
69. Федорищак Х. І. Інституційні механізми реалізації політики пам'яті на державному рівні (на прикладі України та Республіки Польща) : дис канд. політ. наук : 23.00.02. Івано-Франківськ, 2017. 263 с.
70. Федорів Х. І. Вплив Українського інституту національної пам'яті на формування історичної пам'яті. *Актуальні проблеми сучасної політики*. Рівне : РДГУ, 2013. С. 37-39.
71. Федорів Х. І. Інститут президентства як механізм реалізації політики пам'яті (приклад України). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22*. 2014. С. 251-257.
72. Федорів Х. І. Інституційні механізми реалізації політики пам'яті в Україні та Республіці Польщі. *Панорама політологічних студій*. 2013. Вип. 10. С. 161-169.
73. Федорів Х. І. Політика пам'яті: різноманітність сучасних підходів щодо теоретико-методологічного аналізу. *Перспективи: Соціально-політичний журнал*. 2013. № 3 (57). С. 118-122.
74. Федорів Х. І. Український інститут пам'яті як механізм формування колективної пам'яті суспільства. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2013. № 3 (23). С. 145-154.
75. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України : аналіт. доп. / за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 144 с.
76. Хітрова Т. В. Медійні засоби репрезентації дискурсу «Історична пам'ять» у концепції реалізації державної політики пам'яті. *Держава та регіони. Сер. Соц. комунікації*. 2012. Вип. 4. С. 133–139.
77. Шаповал Ю. І. Політика пам'яті в сучасній Україні. *Східний інститут українознавства ім. Ковальських*. URL:

<http://keui.univer.kharkov.ua/www/index.php?set=news&mc=readfull&do=50> (дата звернення: 07.04.2023).

78. Шевель О. Чи є вихід? Війни пам'яті у пострадянській Україні в порівняльній перспективі. *Ukraina moderna. Mizhnarodnyi intelektualnyi chasopys*. 2016. URL: <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/shevel-memory-wars> (дата звернення: 18.08.2023).

79. Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети. Сер.: Політика*. 2016. № 4 (41). С. 44.

80. Янукович сказав депутатам ПАРЄ, що Голодомор – не геноцид. *Інформаційне агентство УНІАН*. URL: <http://eunews.unian.net/ukr/detail/193461> (дата звернення: 08.08.2023).

81. Cichoński M. A Czas silnych tożsamości. *Polityka historyczna. Historycy – politycy – prasa*. Warszawa, 2005. S. 42.

82. Cole J. Forget colonialism? Sacrifice and the art of memory in Madagascar. Berkeley, Los Angeles, London : University of California press, 2001. 380 p.

83. Dariusz G. Po co nam polityka historyczna. *Gazeta Wyborcza*. 30 września 2005.

84. Erll A. Cultural memory studies: an introduction. *Media and Cultural Memory*. Berlin–New York : de Gruyter, 2008. P. 1-19.

85. Halbwachs M. On collective memory / ed., transl. by L. A. Coser. Chicago and London : The University of Chicago Press, 1992. 235 p.

86. Kansteiner W. Finding meaning in memory: a methodological critique of collective memory studies. *History and Memory*. 2002. № 41. P. 171.

87. Kappeler A. Ukraine and Russia: legacies of the imperial past and competing memories. *Journal of Eurasian Studies*. 2014. Vol. 5. Iss. 2. P. 107-115.

88. Kurtyka J. Polska polityka historyczna. *Biuletyn Instytutu pamięci narodowej*. 2006. № 5 (64). 2006. S. 13.

89. Marples D. Current politics in Ukraine. URL: <https://ukraineanalysis.wordpress.com/2015/04/09/ukraine-parliament-legalizes-fighters-for-ukrainian-independence-in-the-20thcentury/> (дата звернення: 16.07.2023).

90. Memory of the Information. URL: http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001355/135529_e.pdf.

91. Memory studies в Україні: статусність та особливості процесу становлення. *Офіційний сайт Українського інституту національної пам'яті*. URL: <http://www.memory.gov.ua:8080/ua/publication/content/1662.htm> (дата звернення: 20.07.2023).

92. Misztal B. A. Theories of social remembering. Maidenhead, Philadelphia : Open University Press, 2003. 190 p.

93. Motyl A. Behind the new legislation to decommunize Ukraine. *Foreign Affairs*. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2015-04-28/kievs-purge> (дата звернення: 09.07.2023).

94. Nasrallah L. The politics of memory. *Harvard Divinity Bulletin*. 2005. Vol. № 2. URL: <http://bulletin.hds.harvard.edu/articles/autumn2005/politics-memory> (дата звернення: 09.07.2023).

95. Open Letter from scholars and experts on Ukraine re. the so-called «Anti-communist law». *Критика*. URL: <http://krytyka.com/en/articles/open-letter-scholars->

and-experts-ukraine-re-so-calledanti-communist-la (дата звернення: 12.07.2023).

96. Pastusiak L. Czym jest dziś patriotyzm. *Myśl Socjaldemokratyczna*. 2006. № 1–2. S. 57-58.

97. Pawelec T. Rewolucja w pamięci historycznej. *Porównawcze studia nad praktykami manipulacji zbiorową pamięcią Polaków w czasach stalinowskich*. Kraków :Universitas, 2012. 302 s.

98. Recommendation Rec(2001)15 of the Committee of Ministers to member states on history teaching in twenty-first-century Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 31 October 2001 at the 771 meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2c31

99. Russell N. An introduction to the Overton Window of political possibilities. URL: <https://www.mackinac.org/7504> (дата звернення: 16.05.2023).

100. Science of memory: concepts / ed by H. L. Roediger, Y. Dudai, S. M. Fitzpatrick. Oxford : Oxford University Press, 2007. 464 p.

101. Television histories: Shaping collective memory in the media age / ed. by G.R. Edgerton, P. C. Rollins. Kentucky : The University Press of Kentucky, 2001. 386 p.